

А. С. Романова

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету "Львівська політехніка",
канд. юрид. наук, доц.,
доцент кафедри теорії та філософії права

ДУХОВНО-ЕСТЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОГО БУТТЯ ЮРИСТА: ІНТЕЛІГІБЕЛЬНЕ ТА СЕНСИБЕЛЬНЕ ОСМИСЛЕННЯ

© Романова А. С., 2015

Висвітлено роль духовно-естетичного чинника як одного із головних елементів у процесі моделювання професійного буття юриста, що виступає способом самотворення особистості й пронизує весь життєвий світ її носія. У наш час духовний чинник характеризується за допомогою таких понять, як спосіб мислення, ментальність, ідеали й цінності, установки, ціннісні орієнтації юриста.

Ключові слова: духовність, духовна культура юриста, естетична культура юриста, право, професійна свідомість.

А. С. Романова

ДУХОВНО-ЭСТЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО БЫТИЯ ЮРИСТА: ИНТЕЛЛИГИБЕЛЬНОЕ И СЕНСИБЕЛЬНОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ

Отслеживается роль духовно-эстетического фактора как одного из главных элементов в процессе моделирования профессионального бытия юриста, что выступает способом самотворения личности и пронзает весь жизненный мир ее носителя. В наше время духовный фактор характеризуется с помощью способа мышления, ментальности, идеалов и ценностей, установок, ценностных ориентаций юриста.

Ключевые слова: духовность, духовная культура юриста, право, профессиональное сознание.

A. S. Romanova

SPIRITUAL AND AESTHETIC ASPECTS BEING PROFESSIONAL LAWYER: INTELLIGIBLE AND SENSYBLE COMPREHENSION

The article elucidates the role of the spiritual-aesthetic factor as one of the main elements in the process of modeling professional being of a lawyer, which takes the part of the personality self-creation and permeates his/her whole life. Nowadays the spiritual-aesthetic factor is characterized by means of such concepts as a way of thinking, mentality, ideals and values, aims, value orientations of a lawyer.

Key words: spirituality, spiritual culture of a lawyer, aesthetic culture of a lawyer, right, professional consciousness.

Постановка проблеми. Досягнення людства у різних галузях науки сприяють збільшенню та вдосконаленню матеріальних ресурсів, забезпечують стрімкий науково-технічний прогрес, але сучасність ставить перед нами нові питання. Зокрема, йдеться про відчутне зрощення

правознавства з людинознавством. Тобто у сфері юриспруденції цілком закономірним є зосередження уваги на проблемах особистості юриста у всій її повноті, що, власне, є результатом висунення на передній план феномену персоніцентризму. Назріла потреба осмислення людини як відкритої, багатовимірної, автономної істоти, що здатна до саморозвитку, у такому ж (здатному до саморозвитку) світі. Розуміння людини стає екзистенційним: вона є особливим життєвим світом у множинному бутті, усвідомлює себе його невід'ємною частиною.

Оскільки феномен естетичної культури є проявом духовної культури, то естетична культура юриста є складовою частиною духовної культури юриста. А для дослідження останньої спочатку треба вивчити питання духовності як визначальної риси людини, оскільки юрист є насамперед людиною, а лише потім – носієм та виконавцем певної соціально-професійної ролі.

Аналіз досліджень проблеми. Над цією проблемою працювало багато видатних зарубіжних та вітчизняних мислителів і науковців минулого, а саме: у вітчизняній філософській літературі функціонування культури у суспільстві всебічно розкрито у діяльнісній концепції, яка розглядається у декількох варіантах: одні дослідники у змісті культури на передній план висувають її “технологічний контекст”, способи людської діяльності (В. Давидович, Ю. Жданов, Е. Маркарян, З. Файнбург та інші); Е. Баллер, Н. Злобін, Л. Коган, В. Межуєв та інші тлумачать культуру як спосіб особистісного становлення, реалізації творчих можливостей людини; В. Стьопін визначає культуру як сукупність надбіологічних програм людської життєдіяльності; П. Гуревич – як діяльність, спрямовану на пошук “сакрального сенсу буття”; М. Каган розглядає культуру як буття, створюване людиною у процесі діяльності і таке, що творить саму людину у всім розмаїтті її проявів.

У зазначених роботах культура здебільшого представлена як соціально значущий феномен. У концепції українських філософів (Є. Бистрицький, С. Кримський, В. Мазепа, В. Табачковський, В. Шинкарук та інші) підкреслюється її особистісно значуща сутність.

Незважаючи на те, що окремі аспекти формування і розвитку естетичної культури особи привертали увагу фахівців з філософії права, а також правової етики та соціології права, дотепер в Україні було відсутнє її комплексне дослідження як елемента духовного модусу буття юриста.

Мета статті зумовлює необхідність філософсько-правового аналізу широкого кола питань щодо змісту і шляхів формування та розвитку професійного буття юриста через гармонізацію духовного чинника.

Виклад основного матеріалу. Для якісного розкриття теми нашого дослідження необхідно підкреслити, що творцем, продуктом і носієм культури є людина. Культура як інтегральне поняття відбиває якісний аспект людської діяльності, її творчий характер, мотивацію і стимуляцію соціальної активності, механізм соціальної регуляції та саморегуляції тощо.

Культура особистості є узагальненою системною характеристикою ступеня універсальності розвитку людини в її взаємодії з навколишнім світом і самою собою. Як полісистемне явище вона є інтегративним показником якості, рівня соціальності, соціальної зрілості, активності людини. Тобто культура особистості – це ступінь духовно-практичної універсальності людини як суб'єкта соціокультурної творчості. Універсальність особистості розуміють як всебічність та гармонійність її розвитку (саморозвитку) у перетворювальній діяльності. Культура особистості виявляється через практично-духовну діяльність індивіда як якісно зрілий прояв його соціальності, що свідчить про міру засвоєння соціальних ролей, функцій і загалом соціального досвіду. Це узгодженість елементів внутрішнього світу людини, що виражають спрямованість її діяльності [1, с. 5].

З позиції системного аналізу культуру особистості можна розглядати як складне поліструктурне явище, що виявляється в єдності таких підсистем, як діяльнісно-психологічна, діяльнісно-видова та життєдіяльна [1, с. 5].

У діяльнісно-психологічній підсистемі характеризуються загальні психологічні механізми, процеси становлення й функціонування культури особистості через визначення ієрархічно організованих психологічних явищ (елементів), що становлять цілісну органічну єдність. Особливу роль у становленні та функціонуванні особистісної культури відіграють духовні потреби. Усвідомлені потреби кристалізуються в інтереси, які стають основою індивідуальних, групових, колективних і суспільних цінностей, що проявляються в ціннісних орієнтаціях, мотивах особистості. На основі цінностей і ціннісних орієнтацій формуються ідеали, які визначають спрямованість і характер духовно-практичної діяльності людини [1, с. 6].

Двоєке трактування сутності культури як надіндивідуального та особистісно-унікального явища часто призводить до методологічних помилок. Складність феномену культури, множинність її дефініцій роблять необхідним вибір базової категорії, яка б дала змогу синтезувати усталені підходи щодо аналізу культури і визначала б специфіку її соціального буття. На цій підставі культуру можна визначити як духовно-практичний спосіб самоорганізації людського життя, спрямований на осмислення (розуміння), збереження та розвиток людини й суспільства і виражений в результатах діяльності. Тому уточнимо: коло інтересів нашого дослідження звужене культурою як особистісно-унікальним явищем. Хоча зауважимо, що ці види культури взаємопов'язані та взаємозумовлені. Людська індивідуальність, зокрема представника певної професії, є унікальним культурним утворенням, що продукує унікальну культурну форму – індивідуальну духовну культуру, яка не може бути зведена до зовнішніх, “етикетних” показників, а сприймається як така, що виражає культуру життя людини (адаптивно до теми нашого дослідження – культуру життя юриста). Це поняття – “культура життя юриста” – відображає двосторонній процес взаємодії юриста (представника професії) та соціокультурного середовища, у контексті якого створюється особистісно зорієнтоване соціально-професійне буття. Поняття “культура життя юриста” розкриває сутнісний зв'язок соціального буття культури з її унікально-суб'єктивною формою – духовною культурою юриста. Основою культури життя юриста є спілкування, яке надає життєздійсненню полілогічного характеру, сприяє нарощуванню його сенсового осердя. Екзистенційність буття людини у культурі визначає нелінійність індивідуального розвитку, множинність шляхів і способів самотворення людини як носія юридичної діяльності.

Потрібно зазначити, що буття – це категорія, що позначає реальність, яка відбивається і перетворюється свідомістю, і виступає не тільки матеріальною, а й духовно-душевною (особистістю), а також реальністю об'єктивації духу (культура). Тому можна говорити про буття природи, буття особистості, буття культури. Їх взаємодія – це основа буття людини. Буття природи характеризується необхідністю, буття особистості – свободою, буття культури – єдністю свободи й необхідності [2, с. 32].

У професійній діяльності важливо уникати так званої “буденності буття”, що характеризується як підкореність іншим, невизначеність власного шляху та небажання вибору. Це насолода несвободою, відсутністю відповідальності, що низводить людину до рівня об'єкта. В буденному бутті можна виявляти величезну зовнішню активність, однак вона завжди задана ззовні, а не внутрішньо, глибинно. Сприйняття буденного буття як самоцінності гальмує актуалізацію неповторно-особистісного начала. Буденність є результатом реалізації волі до самозбереження [3, с. 65].

На відміну від буденного, граничне буття людини окреслює вимір людського буття, в якому відбувається свідомий вихід за межі буденності з її безособовою гармонією в екзистенційний простір, у якому людина актуалізує особистісні ознаки, стаючи одночасно відкритою світові та самотньою стосовно нього. Це означає долучення процесів творення та сприйняття культури.

Буття людини – це складна і суперечлива взаємодія в індивіді і суспільстві буття природи, особистості й культури [2, с. 34]. В бутті людини буття природи стає буттям її тілесності, що взаємодіє з психікою й особистістю, і, одночасно, це буття навикишньої природи, що входить у

сферу людської діяльності. З іншого боку, саме культура стає природою людини, що робить комунікацію сутнісною рисою людського буття.

Буття юриста характеризується відкритістю – здатністю до виходу за межі будь-якої наявної ситуації, а також креативністю і плюралістичністю виявів. Це породжує світ людини як особливий спосіб взаємодії людини і буття [2, с. 35].

Вироблені на підставі осмислення культури способи самореалізації юриста-особистості інтегруються в особистісну життєво-професійну парадигму, у якій відображене загальне спрямування індивідуально-професійного розвитку. В культурі життя юриста формується індивідуальна культура, що є сукупним персоніфікованим культурним досвідом людини.

Розвиток культури – суперечливий процес, у якому відображається широкий спектр нерідко протилежних соціальних і національних інтересів конкретної історичної доби.

Наступність у розвитку культури означає не лише активне використання новими генераціями накопиченого раніше досвіду, але і вплив минулих досягнень на формування культури майбутнього. Будь-які порушення наступності, особливо під впливом зовнішніх чинників, суттєво впливають на процеси культуротворення.

Можливі три типи взаємодії “культури життя юриста” з культурою як об’єктивною даністю (середовищем). Перший тип – “орієнтаційний”, за якого особа “тракує артефакти як речі в собі” (в цьому випадку артефакти – елементарні одиниці культури, продукти діяльності людини, які включають матеріальне й ідеальне). Другий тип взаємодії – “інструментальний” – передбачає залученість артефакту в певну ціленаправлену дію та опосередковує його. Третій тип взаємодії (“рефлексивний”) вказує на певний рівень осмисленості в роботі з артефактами [4, с. 245].

Сьогодні аналіз духовності можливий із використанням феноменологічних настанов: духовність сучасної людини можна проаналізувати в тій даності, в якій вона розкривається через культурні структури. Відтак, духовність – це не лише свідомо активність суб’єкта, зумовлена системою певних цінностей, але і цілісний процес життєдіяльності людини, в якій нерозривно пов’язані цілераціональні дії і переживання; це такий процес людської життєдіяльності, який одночасно є і самоідентифікацією, і самовизначенням, і самоздійсненням особистості.

У найширшому розумінні духовна культура визначається як система духовних цінностей.

Оскільки духовність втілює динамічний характер людського буття і світоставлення, то вона є специфічним пошуком міри людської гармонії зі світом. Саме в цій гармонії людина здатна здійснювати своє існування у скінченному через включеність у нормативність життя, але зберігаючи здатність до реалізації своїх творчих потенцій. Буття людини пов’язане з існуванням органічного зв’язку між тілесним, душевним і духовним, який уможливорює її участь у всезагальності й нескінченності універсуму, а звідси – представлення духовності домінуванням тих чи інших типів цінностей, типів духовності [5, с. 106].

У наш час духовна культура характеризується за допомогою таких понять, як спосіб мислення, ментальність, ідеали й цінності, установки, ціннісні орієнтації тощо. Ціннісні орієнтації – це комплекс духовних детермінант діяльності людей або окремої людини. Роль таких детермінант можуть виконувати уявлення, знання, інтереси, мотиви, потреби, ідеали, переживання людей. Поняття “ціннісні орієнтації” використовують стосовно окремої людини або групи осіб, а не суспільства загалом. У процесі цілісного аналізу суспільства використовують поняття “духовні цінності культури”, “життєві цінності”. “Цінності культури” трактуються як мотиви культурного поведіння людини.

Духовність як весь масив життєвого світу чи життєвого досвіду людини дає змогу вирішити споконвічну дилему “духовне – бездуховне”, засвідчуючи тим самим подолання прогресистських тенденцій у філософії, звернення до онтологічних передумов, що є основою будь-яких людських дій, які в комплексі є не чим іншим, як самовизначенням. І водночас духовне розуміють як прекрасне, а бездуховне асоціюється з потворним, некрасивим.

Духовність передбачає ще один аспект прояву власне людського в Людині – індивідуалізацію. Процес індивідуалізації може трактуватися як процес розвитку та збагачення особистості людини та її власного Я. Е. Фром переконаний у тому, що кожний крок, спрямований на індивідуалізацію особистості, має супроводжуватися відповідним ростом особистості. Інакше кажучи, процес індивідуалізації завжди супроводжується процесом ієрархізації особистості, що проявляється у прагненні індивіда до загальнолюдських ідеалів і пошуку наскрізного життєвого сенсу. Необхідно зберегти зв'язок індивідуалізованої людини зі світом через посередництво “активної солідарності з іншими людьми” [6, с. 56].

Сьогодні затребуваним є юрист, який володіє необхідним фондом актуальних знань, умінь і навичок, керується у своїй професійній діяльності демократичними і гуманістичними цінностями, є цілісною особистістю. Варто погодитися з І. Зязюном у тому, що проблема духовного розвитку людини, і юриста зокрема, є обов'язковою умовою виживання суспільства. Причиною наших сьогоднішніх проблем часто є дефіцит культури і моральності, доброти і милосердя, краси людських стосунків [7, с. 20].

Через духовний світ юриста встановлюються інформаційні зв'язки між ним як людиною та світом, напрацьовується осмислене ставлення до цього світу, формується здатність до переживання. Особливого значення набувають такі феномени духовності, як любов і віра – формотворчі чинники культури почуттів, суб'єктивно-особистісного світовідчуття; інтелект, що інтегрує індивідуальні когнітивні здібності (почуття, уяву, інтуїцію, мислення) та генерує сенси культури життя людини; світогляд, що виконує роль особистісної самосвідомості й відображає ступінь розвитку суб'єктивності, спрямованість вектора життєвого вибору.

Динамічна взаємодія основних рівнів індивідуальної культури активізує унікальний процес життєтворчості юриста в культурі. Отже, культура життя юриста є процесом формування суб'єктивності, що здатна до самотворення та збереження органічного зв'язку з навколишнім світом.

Особистість (у контексті професійної належності та поза нею) є способом організації руху окремої людини до людяності, тобто позитивною або “здоровою” особистістю. Особистість з розвиненим внутрішнім світом – це, насамперед, особистість зі сформованим світоглядом, оскільки через світогляд сприймається, осмислюється та оцінюється навколишня дійсність як світ буття і світ діяльності. Тому спостерігається взаємозв'язок та взаємозумовленість таких явищ, як “духовна культура – світогляд” [8, с. 14,16].

Рівень професійної самосвідомості юриста є сформованою системою потреб-здібностей юриста, яка уможливує його соціокультурне самовизначення і творчу самоорганізацію у життєво-професійних ситуаціях. Хоча професійна культура юриста і його професійна правосвідомість не є сумарною кількістю різновидів культур, йдеться про особливе якісне присвоєння особою юриста здобутків загальнолюдської та національної культур [9, с. 61]. Загалом професійна культура юриста формується і стає можливою лише за умови наявності таких видів духовної культури особистості, як: національна, політична, моральна, правова, психологічна, естетична тощо.

Тому можемо говорити, що духовність є самоідентифікацією людини, яка має креативно-базовий характер, і формою її соціально-творчої активності. Взавши до уваги всю багатогранність духовності як явища, можна виділити низку її особливих рис: духовність людини – це суб'єктивний світ, це форма людської самосвідомості та самоідентифікації, це основа конститування людини в ролі суб'єкта відносин, це форма інтеріоризації соціального досвіду, імперативно-детермінаційний компонент людського буття. Поняття духовності охоплює весь зміст інтелектуально-вольової, чуттєво-емоційної діяльності (і здібностей) людини, всі її переживання і помисли.

Відповідно до концепції Д. Лукача культура постає в суспільному бутті як безперервність естетичної свідомості й естетичних переживань людини. Інакше кажучи, людське буття немислиме

поза межами естетичної культури, природи й суспільства. Через “естетичне” здійснюється антропологічний вимір феномену людини [10, с. 148].

Отже, філософська думка, зіткнувшись у першій половині ХХ ст. з реальним, вкрай суперечливим і навіть трагічним соціальним буттям найнестабільнішого періоду модерної історії, коли література відобразила розірваність і відчуженість культури, абсурдність і деструкцію християнських етичних цінностей, запропонувала нові теоретичні конструкти розуміння соціального буття й соціальної практики.

Загалом, естетичне як прояв духовності і форма людського життєсприйняття є способом організації та конструювання життя через упорядкування особистісних станів і смислів індивіда, надає їм завершеного буття через образ, символ, метафору і багатогранність чуттєвості. Естетичне може здійснюватися лише в контексті “запитання – відповідь”, оскільки естетичне – це спосіб бачення світу, спосіб інтеграції буття у світі людини. Тобто естетичне виступає способом віднаходження і реалізації людиною себе у світі.

Естетична культура є сукупністю вироблених суспільством засобів і способів естетичної діяльності, спрямованої на естетичне освоєння дійсності та естетичний розвиток людини. Разом з тим, естетична культура є порівняно самостійною, замкненою в собі підсистемою, наділеною всіма ознаками цілісності: структурним поділом і специфічним зв'язком елементів. Як і будь-яка система, естетична культура виявляє у своїй структурі багатоманітність елементів, які можна розрізнити залежно від аспекту розгляду. Так, скажімо, за суб'єктом естетична культура поділяється на естетичну культуру суспільства, естетичну культуру соціальних груп (зокрема професійних груп) і культуру індивідів; з боку форм діяльної активності в естетичній культурі виділяються такі градаційні рівні: споглядання, перетворення, виховання тощо.

Основними структурними елементами естетичної культури, як і будь-якого іншого виду культури, є її суб'єкт (людина як активне начало), його діяльність, що здійснюється у певних формах, об'єктивні результати цієї діяльності та об'єкт (людина, на яку спрямована взаємодія) [11, с. 90].

Крім статистичної цілісності, естетична культура володіє і діахронічною (історичною) цілісністю: вона єдина у своєму поступальному русі та розвивається в напрямі поглиблення своєї функціональної ефективності, а також тотальності (в смислі всеохоплення соціальних сфер і соціальних індивідів).

Відповідно до усталених естетичних поглядів естетична культура суспільства охоплює естетичні об'єкти та явища, все багатоманіття естетичних цінностей, естетичні знання про їх природу і функціонування; естетичну свідомість людей, їхні естетичну діяльність і відносини; естетично спрямовану поведінку і взаємовідносини людей на основі естетичних цінностей; естетичне виховання як спеціальний канал передавання наступним поколінням естетико-культурних засад, способів естетичного освоєння дійсності, шляхів формування естетичної свідомості і навичок естетичної діяльності.

Естетична культура особи, з одного боку, є складовою естетичної культури суспільства, а з іншого – вирізняється неповторною індивідуальністю, яка поєднує риси загального та одиничного. За походженням естетична культура особи є результатом творчого освоєння людиною естетичних цінностей суспільства, а також способів діяльності, спрямованих на їхнє створення. Освоєння людиною всього багатства естетичних цінностей є способом формування нею своєї Індивідуальності, універсальної здатності перетворювати світ за законами краси.

Як зауважує С. Сливка, поняття “естетична культура” є значно ширшим, ніж “чуттєва культура”, оскільки чуттєва культура стосується лише людини, а естетична може стосуватися ще й суспільства. Тому для вивчення естетичної культури особи потрібен інтерактивний підхід з урахуванням почуттєвого та раціонального. Естетична культура юриста, за визначенням ученого, – це ступінь почуттєвого впливу “діалогу мистецтва” і законів краси у правовій естетиці на

формування професійної правосвідомості фахівця-юриста з метою пізнання правових явищ [12, с. 100, 112].

Усі ці складники органічно взаємозв'язані, є цілісною системою якостей і здібностей естетичної культури особи. За змістом естетичні здібності належать до загальних, генералізованих людських здібностей, необхідних у будь-якій сфері людської діяльності. Вони існують лише у поєднанні з іншими професійними здібностями, доповнюють їх і тим самим зумовлюють творчий характер усіх видів людської діяльності. Вони становлять міцний фундамент розвитку людини, подолання її професійної обмеженості.

Висновок. Отож, духовний чинник у професійному бутті є необхідною передумовою, одним зі шляхів формування творчого ставлення до діяльності. Естетична активність особи проявляється у її прагненні до краси міжособистісних стосунків, культури поведінки, гармонійних взаємовідносин між людиною, соціальним і природним середовищем, що є найважливішими чинниками реального здійснення прав і свобод громадян. У зв'язку з цим основне завдання в естетичному вихованні юриста полягає у виробленні у нього естетичного ставлення до різних суспільних явищ (правових, моральних), уміння протистояти тому, що спотворює світ справжніх людських почуттів, заважає здійсненню прав і свобод особи.

1. Лозовой В., Уманець О., Ценко М. *Культура особистості та етикет у діловому спілкуванні: навч. посіб.* / за ред. В. Лозового – Х.: Регіон-інформ, 2006. – 140 с.
2. Хамітов Н. *Філософський словник. Людина і світ* / Н. Хамітов, С. Крилова – К.: КНТ, 2007. – 264 с.
3. *Юридична деонтологія* / В. Горшенёв, Л. Богачов, І. Бенедик та ін.; за ред. В. Горшенёва, В. Комарова. – Харків: Знання, 1993. – 367 с.
4. Крылов Н. *Антропологический деятельностный и культурологический подход* / Н. Крылов – Тезаурус, Центр гуманитич. л-ры, 2005. – 215 с.
5. Наконечна О. *Естетичне як тип духовності* / О. Наконечна. – Рівне: ВАТ Рівненська друкарня, 2002. – 208 с.
6. Фромм Э. *Бегство от свободы* / пер. с англ. Г. Швейника; отв. ред. и послесловие П. Гуркевича. – М.: Прогресс, 1990. – 271 с.
7. Зязюн І. *Краса педагогічної дії* / І. Зязюн, Г. Сагач – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 301 с.
8. *Искусство в мире духовной культуры* / Е. Шудря, В. Шинкарук, Л. Новикова и др. – К.: Наукова думка, 1985. – 239 с.
9. Сливка С., Рудницький М., Підгурський М., Штангрет М., Єсип І. *Формування правосвідомості юриста: монографія*; за ред. С. Сливки – Львів: Кальварія, 1997. – 96 с.
10. Лукач Д. *К истории реализма* / Д. Лукач – М.: Наук. мысль, 1939. – 239 с.
11. Юркевич П. *Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник*. – 3-тє вид. – К.: Український світ, 2001. – 756 с.
12. Сливка С. *Юридична деонтологія* / С. Сливка – Рівне: ВАТ Рівненська друкарня, 1997. – 110 с.